

УДК 32+316.32(477)

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2537792>

ІНКЛЮЗИВНЕ СУСПІЛЬСТВО: ВІД ТЕОРІЇ ДО РЕАЛЬНОСТІ

І.О. Радіонова

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Стаття присвячена аналізу теоретичних засад розбудови інклюзивного суспільства в Україні. Доводиться значення теоретичних розвідок Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона щодо розвитку інклюзивних політичних і економічних інститутів як усталених практик інклюзивного суспільства, виявляються фактори, що сприяють їх появі. Політичні інститути визначаються первинними щодо економічного зростання. Підкреслюється принципова відмінність між інклюзивними і екстрактивними політичними і економічними інститутами. Наголошується відповідальність політичних еліт за розвиток інклюзивних інститутів в умовах контингентності.

Ключові слова: екстрактивні політичні і економічні інститути, інклюзивне суспільство, інклюзивні політичні і економічні інститути.

ІНКЛЮЗИВНОЕ ОБЩЕСТВО: ОТ ТЕОРИИ ДО РЕАЛЬНОСТИ

И.А. Радионова

Статья посвящена анализу теоретических оснований развития инклюзивного общества в Украине. Доказывается значение теоретических разведок Д. Аджемоглу и Дж. А. Робинсона для развития инклюзивных политических и экономических институтов как устоявшихся практик инклюзивного общества, выявляются факторы, которые способствуют их появлению. Политические институты определяются как первичные для экономического роста. Подчеркивается принципиальное отличие между инклюзивными и экстрактивными политическими и экономическими институтами. Отмечается ответственность политических элит за развитие инклюзивных институтов в условиях контингентности.

Ключевые слова: экстрактивные политические и экономические институты, инклюзивное общество, инклюзивные политические и экономические институты.

INCLUSIVE SOCIETY: FROM THEORY TO REALITY

I. Radionova

The article analyses theoretical foundations of the development of an inclusive society in Ukraine. It demonstrates significance of theoretical investigations by D. Acemoglu and J.A. Robinson into the development of inclusive political and economic institutions as established practices of an inclusive society. The article investigates methodological possibilities of a mono-causal «simple theory» approach, which D. Acemoglu and J.A. Robinson use to clarify the main contours of economic and political development of different countries from the Neolithic revolution till now. The key idea of the two US scientists is that all the roots of poverty can be traced to politics and political processes. These topics form the subject of their analysis.

We note that D. Acemoglu and J.A. Robinson maintain institutional point of view and argue that societies' growth requires effective institutions. Inclusive institutions, such as

property rights, access to markets, equality before the law, access to infrastructure, support for economic and social mobility, and investment in human capital are needed for economic development. By contrast, extractive institutions enable the appropriation of rent by privileged groups in society, i.e. the elites. These institutions only redistribute resources rather than supporting development. They discriminate and expropriate.

D. Acemoglu and J.A. Robinson consider political institutions fundamental to economic growth. They divide these into inclusive and extractive institutions as well. For D. Acemoglu and J.A. Robinson, politics is the process of a society choosing the rules governing its activities, and political institutions are the key determinant in the result of the struggle for economic gain – the prosperity of a nation, groups or specific individuals. Political institutions determine who has power in society and what power can be used for.

Inclusive political institutions are characterised by plurality – various interest groups affecting political decisions. Under such conditions, the control over life in the country cannot be concentrated within a narrow group. However, D. Acemoglu and J.A. Robinson also caution that sufficient centralization is required to prevent chaos in a wide plurality. Extractive political institutions allow a narrow circle of elites to concentrate political power and subordinate economic institutions to the task of collecting resources from the rest of society.

The article emphasises the importance of D. Acemoglu and J.A. Robinson's conclusion regarding the synergies between political and economic institutions. Inclusive political institutions with their wide distribution of power do not allow the usurping of power over economic institutions; and equitable distribution of resources encourages strengthening of inclusive political institutions ("inclusive society"). Such synergies are also inherent in extractive institutions.

Four types of institutions create four possible institutional combinations. However, two combinations are typically reproduced: inclusive political and economic institutions, and extractive political and economic institutions. If there is a need to go beyond the bounds of extractive political and economic institutions, such opportunities arise at critical junctures, created by shock situations.

The article emphasises the cautious nature of D. Acemoglu and J.A. Robinson's conclusions regarding the ways of changing political institutions in society from extractive to inclusive ones, and their confidence in the contingent nature of history, which might create or not create inclusive political institutions. However, even in the context of contingency, inclusive political and economic institutions, if they appeared, would be more likely to be reproduced in history, forming a virtuous circle. There is also a vicious circle of extractive institutions.

The article also considers the ignorance hypothesis approach as the foundation of the influence of western political elites. According to D. Acemoglu and J.A. Robinson, western politicians are convinced that the roots of the poverty problem lie in the lack of knowledge about generating prosperity among the poor countries' elites. D. Acemoglu and J.A. Robinson emphasise that the overall perspective chosen by international organisations is false because they do not recognise the key role of political institutions.

It is noted that D. Acemoglu and J.A. Robinson do not provide a programmatic answer to the question of how to create inclusive political institutions, instead emphasising that there is no recipe for the development of such institutions. There are factors that can contribute to their appearance: a significant level of centralisation that will not allow social movements that are trying to change the existing regime out of the boundaries of the law; availability of a broad coalition; civil society institutions that are able to coordinate the demands of the population so that the opposition movements would not be easily crushed by existing elites or used by another group to establish their control over extractive political institutions.

We conclude that under the conditions of contingency, the responsibility of the political elites for their chosen development strategies and tactics grows immeasurably. History is not a destiny: a vicious circle can be broken. The elections awaiting Ukraine can become the breakthrough to a prosperous inclusive society.

Key words: extractive political and economic institutions, inclusive society, inclusive political and economic institutions.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку глобального суспільства загострив проблеми, що пов'язані з нерівністю як між країнами, так і усередині кожного суспільства. Як зазначив У. Бек у своїй останній праці, метаморфози нерівності вочевидь постають головним питанням майбутнього за умов нестачі загальнодоступних ресурсів її компенсації (Beck, 2016, p. 197). Поширення лиху, невдач, загроз продукує класи ризику (risk-classes), нації ризику (risk-nations) та різноманітні види і ступені нерівності (Beck, 2016, p. 197-198). Отже, поняття відчуження і як самосприйняття відділення від суспільства, безсилля перед обличчям соціальних, економічних і політичних інститутів, і як соціально-структурна характеристика знов актуальні як для окремих суспільств, так і глобального суспільства. Альтернативою суспільству, що характеризується відчуженням, є інклюзивне суспільство – суспільство, що «включає в себе» структурно та на рівні самовідчуття. Усі роки незалежності Україна намагається стати сучасною розвинутою державою. Однак кризове становище, у якому перебуває Україна зараз, знов і знов актуалізує пошук шляхів соціального і економічного підйому. Виборчий період в Україні безперечно загострить дискусії щодо майбутнього держави. Однією з стратегій розвитку є розбудова інклюзивного суспільства.

Аналіз актуальних досліджень. Зараз ми застосовуємо поняття інклюзивного суспільства як суспільства, у якому функціонує інклюзивна освіта і створені соціальні умови для людей з особливими потребами (Варвянська, 2017). Такий підхід зафіксовано і на законодавчому рівні (Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»), його також застосовують задля аналізу західного досвіду розвитку міст (мобільність людей з особливими потребами у публічному просторі) (Friedrich-Ebert-Stiftung, 2018). Ми вважаємо, що за умов поглиблення

нерівності у глобальному світі і кожному окремому суспільстві необхідно поширити поняття інклюзивності на усіх членів суспільства. Інклюзивне суспільство характеризується не тільки інклюзивними соціальними інститутами, першочергове значення мають інклюзивні політичні і економічні інститути. На початку XXI ст. значний інтерес викликали висновки Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона щодо їх розбудови.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні засади розбудови інклюзивних політичних і економічних інститутів за Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсоном.

Виклад основного матеріалу. Відразу зазначимо, що Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон запропонували поняття інклюзивних політичних і економічних інститутів як засадничі щодо своїх теоретичних побудов. Особливість теоретико-методологічного завдання, яке вирішують Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон, це створення простої теорії (simple theory), яку вони використовують задля прояснення основних контурів економічного і політичного розвитку різних країн світу з неолітичної революції і до сучасності. Вони протиставляють свій «простий» методологічний підхід більшості соціальних теорій, які, аналізуючи складні соціальні феномени, остерігаються монокаузальності. Важливо зауважити, що такий методологічний вибір не був мотивований наївною вірою, що проста теорія зможе пояснити усе, а був намаганням Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона (2013, р. 429) сфокусувати увагу на подібностях, навіть іноді ціною «цікавих» подробиць.

Наскрізна ідея американських вчених – усі корені бідності у політиці і політичному процесі (politics and political processes) (Acemoglu and Robinson, 2013, р. 68). Саме їх і треба аналізувати.

Відразу зауважимо, що Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон підкріплюють свої теоретичні побудови і висновки численими прикладами з історії і сучасності. Ми не ставимо на меті огляд усіх цих прикладів та їх критичний аналіз. До речі зауважимо, що значна критика з боку істориків (наприклад

А. Каруса, Ш. Огілві (2014) пов'язана саме з інтерпретацією історичних фактів, екстраполяцією соціальних інститутів сучасності у далеке минуле (суспільство майя, Венецію Х століття тощо), а також значні історичні погрішності. Ми, не вдаючись до історичної верифікації та уточнення правомірності інтерпретації історичних фактів (хоча позиція А. Каруса і Ш. Огілві, на наш погляд, заслуговує серйозної уваги) наводимо приклади у відповідності до мети даної статті.

У якості зразку успіху суспільства Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон наводять Велику Британію (Англію), країну де уперше відбулась індустріальна революція, і США, країну, що є лідером інноваційного розвитку, підкреслюючи, що громадяни цих країн створили суспільства, де політичні права належать широкому колу громадськості, індивіди отримують результат від широкого кола економічних можливостей, а уряд є відповідальним по відношенню до громадян (Acemoglu and Robinson, 2013, р. 4). Відповіді, які Велика Британія надавала на виклики історії від Великої чуми до сучасності постійно у фокусі уваги Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона. Особливу увагу вони приділяють умовам і наслідкам індустріальної революції (2013, рр. 197-212).

Зазначимо, що Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон дотримуються інституціональної точки зору і стверджують, що зростання суспільств потребує ефективних інститутів. Для економічного розвитку необхідні інклюзивні інститути, такі як права власності, доступ до ринків, рівність перед законом, доступ до інфраструктури, підтримка економічної і соціальної мобільності, інвестиції у людський капітал. На противагу ним екстрактивні інститути забезпечують присвоєння ренти привілейованими групами у суспільстві – елітами. Ці інститути замість підтримки розвитку лише здійснюють перерозподіл ресурсів. Вони здійснюють дискримінацію і експропріацію. Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон вдало пояснюють, чому вони називають такі інститути екстрактивними. Вони є екстрактивними бо дизайн цих інститутів підпорядкований завданню екстракції доходів і багатства

однієї групи на користь іншої (2013, pp. 76, 429-430). Автори згодні з тим, що чисельні публічні сервіси можуть бути надані ринком і самими громадянами. Однак, навіть за їх наявності, координація діяльності такого роду сервісів потребує ефективної центральної влади. Інклюзивні економічні інститути потребують та використовують державу, підкреслюють Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон. Отже, політичні інститути є первинними щодо економічного зростання (2013, p. 42, 76).

Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон з необхідністю переходять до аналізу політичних інститутів, які у відповідності до свого теоретико-методологічного підходу поділяють на інклюзивні і екстрактивні політичні інститути. Не вдаючись до аналізу визначень терміну *politics* у західній політичній думці, звернемо увагу на прагматичне вирішення цього складного завдання американськими науковцями. Для них *politics* це процес вибору суспільством правил, що регулюють його діяльність, а політичні інститути – це ключова детермінанта результату боротьби за економічний вигреш – процвітання нації, групи чи конкретних особистостей (2013, p. 79). Політичні інститути визначають, хто має владу у суспільстві і задля чого влада може використовуватися (2013, p. 80).

Інклюзивні політичні інститути характеризуються *plurality* – на прийняття політичних рішень впливають різноманітні групи інтересів. За таких умов контроль за життям в країні не може бути сконцентрований вузькою групою. Однак, Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон (2013, pp. 41-42, 80-81) попереджають й про необхідність достатнього рівня централізації задля попередження хаосу в умовах широкої плюральності.

Екстрактивні політичні інститути дозволяють вузькому колу еліти концентрувати політичну владу та підпорядковувати діяльність економічних інститутів завданню відбирання ресурсів від решти суспільства (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 81, 430).

Важливим є висновок Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона щодо синергії політичних і економічних інститутів. Дійсно, інклюзивні політичні інститути

з їх широкою дистрибуцією влади не дозволяють узурпувати владу над економічними інститутами, а рівноправний розподіл ресурсів сприяє посиленню інклюзивних політичних інститутів (інклюзивне суспільство). Нажаль, така синергія притаманна й екстрактивним інститутам. Екстрактивні політичні інститути дозволяють вузькому колу еліти визначати майбутнє, оскільки вони контролюють політичні інститути і їх можливі трансформації, мають потужні фінансові можливості для своєї діяльності та консолідації (2013, р. 81-82). Зауважимо, що на думку Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона спільною для всіх країн, які зазнали невдачі, як в історичній ретроспективі, так і у сучасності, була і є наявність екстрактивних політичних і економічних інститутів - основної причини їхньої слабкості (2013, р. 399).

Питання, на яке кожний громадянин України хотів би отримати відповідь, чому ж еліти не обирають процвітання усього суспільства як мету своєї діяльності. Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон намагаються надати відповідь саме на це запитання. Їх пояснення – страх креативної деструкції (creative destruction) (Дж. Шумпетер) – заміни старого новим. Підйом нових секторів економіки і занепад старих, підйом нових фірм і закриття старих, поява нових професій і смерть старих і т. ін. (2013, р. 84, 86). Розвиток за умов екстрактивних політичних інститутів може відбуватися, якщо еліти контролюють високоефективні галузі (у якості прикладу Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон наводять Радянський Союз від першого п'ятирічного плану до 70-х рр. ХХ ст.); другий варіант, еліти дозволяють працювати, хоча і не повною мірою, але все ж таки інклюзивним економічним інститутам (2013, р. 91-93). Умовою другого варіанту є впевненість еліти у своєму становищі. Прикладом слугує сучасний розвиток Китаю за владної монополії комуністичної партії. Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон неодноразово звертаючись до детального аналізу китайського шляху відверто пишуть про непереборний шарм (irresistible charm) авторитарного зростання (2013, р. 149-151, 437-446). Але, важливо пам'ятати, що екстрактивні інститути не можуть генерувати стабільний розвиток (sustainable development) (Acemoglu and

Robinson, 2013, p. 94, 125, 150). Екстрактивні політичні інститути і централізована влада не дадуть можливості в усіх секторах економіки відбутися креативній деструкції, а тільки за її умов можливі радикальні технологічні зміни як умова швидкого розвитку (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 183). Економічний розвиток може здійснюватися через технологічні запозичення у більш розвинутих країн. Але продукування своїх інновацій обмежено умовами екстрактивності. На момент публікації висновків Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона ще не точилися дискусії щодо четвертої промислової революції та її наслідків, але вже було очевидно, що постіндустріальний розвиток потребує прискореного інноваційного розвитку. Тож не дивно, що наскрізною темою для Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона є створення умов для інноваційного розвитку і талановитої особистості. Вони підкреслюють, що індивідуальний талант має значення для розвитку кожного рівня суспільства, але його дієва реалізація залежить від здатності політичних і економічних інститутів перетворити цей талант на позитивну силу. Тож, найбільш ефективно індивідуальний талант і взагалі здібності людини розкриваються тільки у інклюзивному суспільстві. У фокусі уваги також технології і освіта, як найважливіші для генерування багатства суспільства фактори. На рівні дійсності талановита особистість, освіта, інноваційний розвиток, технології нерозривно пов'язані між собою (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 43, 76-77).

Отже, чотири варіанти інститутів надають чотири можливі їх комбінації. Але автори стверджують, що стало відтворюються дві комбінації: інклюзивні політичні і економічні інститути, або екстрактивні політичні і економічні інститути. Якщо є потреба вийти за межі кола екстрактивних політичних і економічних інститутів, то такий шанс виникає у ситуації критичних розв'язок (*critical juncture*), що утворюються у шоківих ситуаціях (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 365). Однак, це тільки шанс. Яскравими прикладами таких ситуацій є епідемія чуми в Європі, колонізація, Велика французька революція, революція в Англії та ін..

Взагалі у Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона вкрай обережні висновки щодо шляхів зміни політичних інститутів у суспільстві з екстрактивних на інклюзивні. Вони посилаються на укоріненість у теоретичному дискурсі ставлення до історичних подій як наслідків дії глибинних сил. Однак Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон напроти впевнені у контингентності шляху історії, який може створити, а може не створити інклюзивні політичні інститути (2013, р.117, 332).

І все ж таки, навіть за умов контингентності, інклюзивні політичні інститути і інклюзивні економічні інститути, якщо вони з'явилися, скоріше будуть відтворюватися в історії, утворюючи добродієве коло (*virtuous circle*) (Acemoglu and Robinson, 2013, р. 332). Прикладом роботи такого кола є Англія (Acemoglu and Robinson, 2013, р. 364). Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон виділяють кілька причин такого розвитку. По-перше, логіка існування плюралістичних політичних інститутів робить узурпацію влади індивідом чи вузькою групою значно складнішою. Плюралізм одночасно підтримує дієвість закону по відношенню до кожного члена суспільства. Отже, закон не може бути використаний однією групою проти іншої, і також відкриває широкі можливості участі у політичному процесі для кожного члена суспільства. По-друге, інклюзивні політичні інститути підтримують і підтримуються інклюзивними економічними інститутами. По-третє, інклюзивні політичні інститути дозволяють процвітати незалежним медіа, які їх фактично контролюють через надання інформації про їх діяльність і мобілізацію опозиційних сил (Acemoglu and Robinson, 2013, р. 332-333, 462).

Однак існує і порочне коло (*vicious circle*) екстрактивних інститутів. Політичні революції і радикальні рухи у своєму прагненні оновлення, як демонструє історія, замінюють одну тиранію на іншу, утворюючи замкнене коло. Американські вчені впевнені в дієвості «залізного закону олігархії» Р. Міхельса (Acemoglu and Robinson, 2013, р. 110-111). Усі форми організації індивідів від мікро-спільнот індивідів до політичних партій і держави приходять до концентрації влади в руках вузького кола (на вищих сходинках

суспільства – олігархів). Якщо ж у момент критичної розвилки еліти втратять політичну централізацію виникає можливість виходу з правового поля, втрати керованості і падіння у хаос (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 150). Критичні моменти можуть навіть призводити до трансформації інклюзивних інститутів у екстрактивні. Чи буде це відбуватися чи ні відповідь знов контингентна (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 113, 157). У якості прикладів дієвості порочного кола автори наводять історію Зімбабве і Сьєрра – Леоне (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 401). В Африці екстрактивні інститути існували до колонізації, під час колонізації і після неї. Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон не звертаються до історії України у якості прикладу. Однак, на превеликий жаль, історія нашої незалежності яскрава ілюстрація дієвості порочного кола, не зважаючи на усі зусилля громадян його розірвати у 2004 і 2014 рр.

Значну увагу автори звертають на дії західних політичних еліт. На думку Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона, західні політики впевнені, що корені проблеми бідності у відсутності знань щодо генерування процвітання країни у еліт бідних країн (гіпотеза незнання) (2013, p. 446). Проблема відсутності знань вирішується двома основними шляхами. Адвокатами першого шляху виступають такі організації як Світовий валютний фонд, що пропонують бідній країні список необхідних реформ. Не вдаючись до детального аналізу найбільш поширеного варіанту списку, Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон (2013, p. 447) підкреслюють, що загальна перспектива, яку обирають міжнародні організації, помилкова, бо вони не визнають роль політичних інститутів.

Другий підхід базується на боротьбі з мікро-ринковими «невдачами» (micro-market failures) у організації системи освіти, охорони здоров'я, ринку через розумні поради економістів та інших фахівців. Однак, як зазначають Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон, цей підхід знов таки не бачить головну проблему – проблему екстрактивних політичних інститутів. Тож, політики

яким надаються поради є частиною проблеми, а не тими хто її вирішить (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 448-449).

Автори також фокусують увагу на популярних формах грошової допомоги, що надається західними урядами, міжнародними організаціями, неурядовими громадськими організаціями для боротьби з бідністю по всьому світу. Така поміч, на думку авторів, знов таки є не ефективною, бо не вирішує інституціональну проблему. Попри низьку ефективність грошової допомоги ця форма буде зберігатися через низку причин (заспокоєння громадян західних країн, що підтримка надається, логіка існування самих неурядових організацій тощо). Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон (2013, р. 452-455) визнають, що якщо бідна людини стане багатшою хоч би на десять центів (а саме стільки вона скоріш за все отримає з одного долару допомоги), це краще ніж нічого.

Після Революції гідності Україна, відповідно до «гіпотези незнання» Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона, отримала усі види допомоги. Ми на порозі чергових президентських виборів, а потім і парламентських виборів. Прийшов час підводити підсумки і шукати нові стратегії розвитку України. Тож, якщо ми уявимо, що запитали Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсона, чому ми не вийшли з «порочного кола» екстрактивності, то отримаємо відповідь, що наші дії і не могли до цього призвести, бо ми не створили в першу чергу інклюзивні політичні інститути.

Однак, нажаль, Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон не дають програмної відповіді на питання як створити інклюзивні політичні інститути, що необхідні інклюзивному суспільству. Вони зазначають, що чесна відповідь – не існує рецепту розбудови таких інститутів (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 460). Є фактори що сприяють їх появі: значний рівень централізації, що не дозволить соціальним рухам, що намагаються змінити режим вийти з правового поля; наявність широкої коаліції (broad coalition); інститути громадянського суспільства, що в змозі координувати вимоги населення, з тим, щоб опозиційні рухи не були легко роздавлені існуючими елітами, або

використані іншою групою задля встановлення свого контролю за екстрактивними політичними інститутами (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 366, 402, 460). Але знов таки, американські вчені відверто зауважують, що процес розбудови інститутів громадянського суспільства та діючих спільно партійних організацій може бути побудований з нуля, але він дуже повільний, а його ймовірна успішність за різних обставин не зовсім зрозуміла (Acemoglu and Robinson, 2013, p. 460-461).

Висновки і перспективи подальших досліджень. На наш погляд, сучасним теоріям притаманна відсутність наприкінці теоретичних розвідок гарантованого хеппі енду. Ми звикли сподіватися на прогностичні можливості гуманітарних наук. Однак у відповідності до плинного світу змінюються і прогнози. Будь то прогнози щодо проривів у розвитку сучасного міста (Е. Моретті, Р. Флоріда,), сучасного суспільства (Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон), глобальні прогнози метаморфоз світу (У. Бек) відповідь завжди – контингентність, або навіть подвійна контингентність (У. Бек). За такого історичного часу безпрецедентно зростає відповідальність політичних еліт за тактики і стратегії розвитку, що вони обирають.

Фокусу «простої» теорії бракує спроби охопити мультиплікацію змін, змін самих змін, їх нескінчених побічних ефектів та ін. (як, наприклад, у теорії метаморфоз світу У. Бека). Але відбувається саме спроба сфокусувати увагу на місті можливого прориву з порочного кола екстрактивності і як наслідку бідності для країни. Д. Аджемоглу і Дж. А. Робінсон підкреслюють, що історія це не доля (2013, p. 365). Порочне коло може бути розірвано. Вибори, які чекають Україну, можуть стати таким проривом до процвітаючого інклюзивного суспільства – суспільства, у якому хочеться жити сьогодні і працювати заради його майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варвянська, С., 2017. *«Інклюзивна освіта – це добре. Але нам потрібне інклюзивне суспільство» – фахівець із запровадження інклюзивної освіти на Полтавщині.* [online] (Останнє оновлення 8 липня 2017) Доступно:

- <https://tribuna.pl.ua/news/poglyad-inklyuzivna-osvita-tse-dobre-ale-nam-potribne-inklyuzivne-suspilstvo-fahivets-iz-zaprovadzhennya-inklyuzivnoyi-osviti-na-poltavshhini/> [Дата звернення 14 серпень 2018].
2. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2018. *Інклюзивне суспільство: досвід Німеччини*. [online] (Останнє оновлення 16 травня 2018) Доступно: http://fes.kiev.ua/n/cms/25/?tx_news_pi1%5Bnews%5D=395&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=79ea50e342aedc64cf302d546abcdd68 [Дата звернення 14 серпень 2018].
 3. Acemoglu, D. and Robinson, J.A. 2013. *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Croydon: CPI Group.
 4. Beck, U. 2016. *The Metamorphosis of the World*. Cambridge : Polity Press.
 5. Ogilvie, Sh. and Carus, A.W., 2014. Institutions and Economic Growth in Historical Perspective. In: *Handbook of Economic Growth*. [online], Ed. 1, Vol. 2, Ch. 8, pp. 403-513 Available at: <https://ideas.repec.org/h/eee/grochp/2-403.html> [Accessed 14 August 2018] doi: 10.1016/B978-0-444-53538-2.00008-3.

Інформація про автора

Радіонова Ірина Олександрівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: radionova.irina@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7134-3674>.

Стаття надійшла до редакції: 22.10.2018 р. Прийнята до друку: 14.11.2018 р.